

۲۰۶۷۳۵۳

به نام ایزد یکتا

سفرنامه

کلودیوس جیمز ریچ

Claudius James Rich

«بحسن کرستان»

ترجمه و تعلیق: دکتر حسن جاف

به کوشش و تصحیح: فرامرز آقاییگی

شماره انتشار ۲۲۷/۲

سرشناسه : ریچ، کلاودیوس جیمز ۱۷۸۷ - ۱۸۲۱ م. Rich, Claudius James
 عنوان و نام پدیدآور : سفرنامه‌ی کلاودیوس جیمز ریچ: (بخش کردستان) [ویراستار هیز ویدو]؛ ترجمه و تطبیق حسن جاف؛ به کوشش و تصحیح فرامرز آقاییگی؛ ویراستار بنفشه دادفر.
 مشخصات نشر : تهران: انتشارات ایران‌شناسی، ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری : ۲۸۰ ص: مصورا ۱۴/۵ × ۲۱/۵۰ س.م.
 فروست : انتشارات ایران‌شناسی؛ شماره انتشار ۲۲۷.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۸۲۵۱-۳۶-۸
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 یادداشت : عنوان اصلی: Narrative of a residence in Koordistan, and on the site of ancient Nineveh: with journal of a voyage down the Tigris to Bagdad and an account of a visit to Shirauz and Persepolis
 یادداشت : چاپ فلی: انتشارات ایران‌شناسی، ۱۳۹۶ (۲۹۲ ص).
 یادداشت : کتابخانه.
 یادداشت : نمایه.
 موضوع : خاورمیانه -- سیر و سیاحت
 موضوع : Middle East-- Description and travel
 موضوع : ریچ، کلاودیوس جیمز ۱۷۸۷ - ۱۸۲۱ م. -- سفرها
 موضوع : Rich, Claudius James -- Travel
 موضوع : سفرنامه‌های انگلیسی
 موضوع : Travelers' writings, English
 موضوع : کردستان -- سیر و سیاحت
 موضوع : Kurdistan (Iran: Province) -- Description and travel
 شناسه افزوده : هیز ویدو، ویراستار
 شناسه افزوده : His Widow
 شناسه افزوده : جاف، حسن، مترجم
 شناسه افزوده : Caf, Hesen
 شناسه افزوده : آذایع فرامرز، ۱۳۵۸ - مصحح
 شناسه افزوده : دادفر، بنفشه، ۱۳۶۵ - ویراستار
 رده بندی : DSA
 رده بندی بیو: ۹۱۵
 شماره کتابشناسی: ۵۹۱۳۹

IRAN SHENASI Publishing

سفرنامه کلاودیوس جیمز ریچ (بخش کردستان)

انتشارات ایران‌شناسی [ناشر] • دکتر حسن جاف [ترجمه و تطبیق] • فرامرز آقاییگی [مصحح]
 بنفشه دادفر [ویراستار] • منیژه احمدی طهرانی [صفحه‌را و طبع جلد]

ISBN 978-600-8351-36-8

چاپ اول ۱۳۹۸ [ویراست نخست] • ۵۰۰ نسخه • چاپخانه صنوبر [چاپ، لیتوگرافی و صحافی]

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر اعم از دیجیتال، صوتی، چاپ، تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و... برای انتشارات ایران‌شناسی محفوظ و قابل پیگرد قانونی است. استفاده از مطالب کتاب بدون اجازه کتبی از انتشارات ایران‌شناسی ممنوع می‌باشد.

© Iranshenasi Publishing 2020

قیمت: ۶۵۰۰۰۰ ریال
 انتشارات ایران‌شناسی

© کپی‌رایت ۱۳۹۸ انتشارات ایران‌شناسی

تهران-خیابان طالقانی، خیابان بهار شمالی، کوچه صبا، پلاک ۶، واحد ۱

کدپستی ۱۵۶۳۶۵۵۷۱۱ | تلفن: ۷۷۵۳۱۸۲۵ - ۷۷۵۳۹۸۵۹ | فکس: ۷۷۶۳۸۶۸۷

www.iran-shenasi.com

info@iran-shenasi.com

فهرست

۷..... مقدمه مصحح

۱۱..... یادداشت مترجم

۱۳..... مقدمه مترجم

۲۰..... سخنی کوتاه درباره مؤلف کتاب

فصل اول..... ۲۵

حرکت از اقامتگاه • پیونگی • سفر • درباره گروه ما • رعدوبرق • کفری • ویرانه‌های ساسانیان •
مهمان‌نوازی رئیس ایالت • ناهای نفت در طوز خورماتو

فصل دوم..... ۴۹

حرکت از طوز خورماتو • دهکده لالان • پادشاه یوسف آقا • مهمان‌نوازی او • ورود به کردستان
• زراعت و سیمای روستا • تدارک سفر از طرف پادشاه سلیمانی (محمودپاشا) • رسیدن به
اردوگاهمان قبل از سلیمانی • ملاقات با پادشاه سلیمانی

فصل سوم..... ۷۵

عثمان بیگ • ورود به سلیمانی • ملاقات با محمودپاشا • توفیق خان ما • همبستگی کردها
نسبت به رؤسایشان • حکایات • جنگ کبک‌ها • افغان‌های شورور • زرقون و بازگشت ده هزار
یونانی

فصل چهارم..... ۹۹

گفت‌وگو با پادشاه • کیخسرو بیگ • کردهای ایل جاف • آب‌وهوای سلیمانی • صبحانه با پادشاه
• جمعیت سلیمانی • مسابقه تیراندازی • تخت سلیمان • کاوش باستانی • نوازندگان محلی •
زورخانه • شام با عثمان بیگ • سلیمان بیگ • شمشیربازی • کشاورزی • رمضان

فصل پنجم..... ۱۱۷

سرباز دلیر روس • ظلم شاهزاده کرمانشاه • مسلمانی پرهیزکار • محصولات طبیعی کردستان •
پرهیزکاری محمودپاشا • قصه • بازداشت عبدالله پادشاه • خانواده‌های حاکم در کردستان • تیره‌های
کرد • قصه • تیره‌های بلباس • ورود دلی سمعان با عتیقه‌جات

۱۳۳.....فصل ششم

حرکت از سلیمانیه به طرف کوه‌ها • گذر از گویزه • نصب چادرها در گردی • زیبایی منظره • سروصدا و شلوغی هنگام بارگیری • کوه‌های مرتفع • تاکستان‌ها • ذرت • دهکده زیبا • افسر منطقه قزلجه • سوالات مضحک • شیب تند • پسران خال‌دپیگ • اردوگاه احمد کلوان • قصه شیرین و فرهاد سرود دروگران • ملخ • درجه حرارت چشمه‌ها • قورباغه سبز • بازی عجیب • ترک کردن احمد کلوان • سفر به بیستان • تپه‌های مصنوعی • بیماری در بیستان • افراد گروه • بیمار می‌شوند • ترک کردن بیستان • پینجویین • اردوگاه جاف • بازماندن از حرکت • بانو و خدمتکارانش • یهودیان

۱۵۱.....فصل هفتم

ورود به ایران • در اجنه ریبار • کیخسروپیگ • اردوگاه جاف • مسابقه جرید • گذر از زاگرس • رعایای گزان • مسکن سخی • نزاع جاف • سنندج • منظره باشکوه • کاخ • ستم والی سنندج • عزای عمومی • شورش • مسافر والی • ظلم و ستم والی • هیبت ترسناک • تغییر در برنامه حرکت ما • حیرت والی از سفیر • تشکیل مجلس شورا و طرح درخواست • قبول درخواست • قدردانی • حرکت از سنندج به اردوگاه والی

۱۸۱.....فصل هشتم

ترک سنندج • نمایان شدن دهکده • چادرهای • بیابان گولانه • کردها سیاستمدارانی بزرگ • رودخانه قزل‌اوزن • اردوگاه‌ها • اظهارات یک روستایی • روز آریزی جاف‌ها • راه صعب‌العبور • غسل و کوزه تازه • دهکده میک • بردن همسر ریچ اشتباه • دهکده ای دیگر • کندی غسل • پیوستن دوباره به خانم ریچ • میوه پیشکشی از طرف والی • ورود به • همسر والی • نوبرانه

۱۹۷.....فصل نهم

ملاقات با والی • قلعه بانه • گفت‌وگو با والی • ازدواج پسرش • ملاقات با والی با من • ظلم و ستم والی در بانه • مقدمات برای حرکت ما • موانع غیرمنتظره • مشکل تدارک چهارپا برای حمل اثاثیه • عذرخواهی والی • سلطان بانه • شروع راه‌پیمایی • کدخدای ده • عدم اجازه به ادامه سفر • موقعیت دشوار • مصمم به مبارزه در راه • سردسته نگران • اجازه برای حرکت کردن • کوه‌ها • ورود به قلمروی بابان • مستخدم عمرآقا • خرابه‌های قلاچوالان • میوه خوب • تپه‌های صعب‌العبور • ورود به سلیمانیه

فصل دهم ۲۱۵

عدم موفقیت واکسیناسیون • مرگ پسر عثمان بیگ • غم و اندوه پاشا • آثار باستانی شهرزور • اسکندر کبیر و شاهزاده خانم هندی • نام مناطق • عمراقا • آزار و اذیت و حبس خود • تنفر از عثمان بیگ • آقا رحمت‌اللهی نامه‌رسان • سفر نامه‌رسان از میان کوه‌های صعب‌العبور و قبایل مس‌جی کلدانی • عمادیه • توصیه‌های زبیرپاشا به نامه‌رسان • مشکلات و خطرات نامه‌رسان • اردشاه کلدانی • نان برنجی • حیرت کلدانیان از دیدن رحمت‌الله • ایزیدی‌ها • وان • نام طوایف برد • جشن عروسی • رقص بانوان • وضعیت زنان کرد • لباس مردان • قصه دارشمانه • یک ایدخانی بابان

فصل ازدده ۲۳۹

پاشا غمگین و افسردگی • پسر ارشد محمودپاشا گروگان در کرمانشاه • بیماری فرزند کوچک پاشا • اختلاف‌های خانوادگی • اندکی دارشمانه • قبایل روانداز • مراسم تشییع جنازه کردها • خانواده بابان • دودمان بابان‌ها • مرگ پسر کوچک پاشا با آبله • مصیبت پاشا • سلیمان بیگ • بازرگانی سلیمانیه • گفت‌وگو عثمان بیگ • تصمیم پاشا به کناره‌گیری • عمراقا • هوش و دقتش • مقایسه ترک‌ها، کردها و ایرانی‌ها • لقبان • ملاقات با پاشا برای خداحافظی • مکالمه مذهبی • عثمان بیگ • حاضر به اطاعت • ویژگی‌های شخصیتی کردها • فرار بزرگ درویش شیخ‌خالد • آخرین ملاقات پاشا با همسر ریچ • گفت‌وگوئی جالب • غم و اندوه پاشا برای از دست دادن پسرش • شخصیت پاشا • آماده شدن برای ترک کردستان • خداحافظی اندوهناک با مردمی بی‌نظیر

پیوست‌ها ۲۴۰

نقشه مسیر سفر کلودیوس جیمز ریچ ۲۴۱

تصاویر ۲۶۲

نمایه اشخاص ۲۶۸

نمایه اماکن ۲۷۱

منابع ۲۷۴

«من هنوز با این چنین افرادی در شرق روبه‌رو نشده بودم و از آن می‌ترسم که نظایر آن‌ها را هرگز نبینم. خاطرات این سفر و داستان‌های محبت و جوانمردی کردها را تا جان در بدن دارم، فراموش نخواهم کرد.»

کلودیوس جیمز ریچ

مقدمه مصحح

هزه در کنار سایر منابع، سفرنامه‌ها نقش مهمی در ترسیم اوضاع گذشته دارند و محققان می‌توانند در بخش‌های گوناگون مطالعات خود، به‌عنوان مکمل از آن‌ها استفاده کنند و البته خوانندگان نیز می‌توانند بسته به سطح دریافت خود، از سفرنامه‌ها حظ و بهره ببرند. تردیدی نیست که هم سفرنامه‌ها از نظر کمی و کیفی در یک سطح نیستند؛ برخی بسیار با دقت و با بررسی‌های دقیق میانه دارند و برخی مفصل‌ترند که بالطبع دقت، نوع نگارش و گزارش‌های مضبوط در سفرنامه، نشان کیفی آن را رقم می‌زند.

سفرنامه «کلودیوس جیمز ریچ» در سفرنامه‌های مفصل است که یک جلد از آن به شرح و چگونگی سفر ریچ به کردستان عراق و ایران اختصاص داده شده است و تاریخ نگارش آن با دهه دوم قرن نوزدهم؛ یعنی ۱۸۲۰ میلادی برمی‌گردد که مصادف با سی و دومین سال حکومت فتح‌علی‌شاه قاجار است. این سفرنامه به‌دلیل آگاهی ریچ به زبان کردی و حشر و نشر طولانی‌اش با کردها، از نظر کیفی جایگاه ممتازی را به‌خود اختصاص می‌دهد.

ریچ، در بسیاری از گزارش‌های خود تنها یک سیاح صرف نیست، بلکه او به درون افرادی که با آن‌ها سر و کار داشته است سرک می‌کشد و از بُعد روحی نیز با آن‌ها قاطی می‌شود. برداشته‌ها و گزارش‌های او عموماً عمیق و دقیق است و گزافه نیست بگوییم

که او چون روان‌شناسی کاربلد، به گنه دل افراد رخنه کرده است. ریچ در ضمیر خود بدون آن که کسی پی ببرد درصدد گونه‌ای رفتارشناسی و درون‌خوانی از افراد بوده است؛ مثلاً در هنگام ارسال محموله به ترکیه از عمرآقا (یکی از همراهانش در طول سفر به کردستان) می‌پرسد که چیزی لازم ندارد؟ در واقع با طرح این پرسش - آن هم تمهیداً در انتهای سفر - خواسته است به صورت ضمنی او را بیازماید که آیا فردی طماع مال‌پرست هست یا خیر؟ پس در نتیجه چنین ریزبینی‌ها است که ریچ در جایی او را می‌ستاید و می‌گوید تنها شرقی‌ای است که در بین همه تماس‌هایش، او را شایسته عنوانی «مرد» به شی واقعی کلمه دانسته است.

ریچ، در هنگام رفتن به تماشای رقص و عروسی کردها، به دلیل رعایت پاره‌ای ملاحظات و عذر جلوبندودنش، لباسی هم‌شکل با لباس بقیه می‌پوشد. چنین اقدامی سبب شده است بدون جلب نظر دیگران، به مشاهده دقیق خود بیردازد و این دقت در چگونگی رفتار، بیان‌گر اهمیت، بل مسائل و پدیده‌ها از دیدگاه او است.

ریچ، فقط راوی و مشاهده‌گر پدیده‌ها نیست، بلکه به اقتضای موقعیت یا دانسته‌ها و شنیده‌های خود، به علل و چرایی پدیدار و مسائل نیز اشاره می‌کند. پرداختن به جزئیات، مشخصه اصلی کار او است؛ از درجه حرارت گرفته تا شرح و توصیف راه، کوه، گردنه، درخت، رود، وضعیت روحی نفرات و... همه را با دقت یادداشت کرده است. گزارش‌های سفرنامه، سیر منطقی دارد و خواننده را به مانند داستان - هم‌سو با شرح مسیر راه و اتفاقات - با روایت‌ها جلو می‌برد.

سفرنامه ریچ، به‌طور ناخودآگاه سبب پدید آمدن نگاه مقایسه‌ای می‌شود؛ به این معنی وقتی خواننده با روایت سفر ریچ از کردستان عراق به کردستان ایران همراه می‌شود، ناخواسته نگرشی تطبیقی در وی تقویت می‌شود و به‌طور ضمنی، به مراتب این جابه‌جایی را دنبال می‌کند. البته خود ریچ نیز در متن سفرنامه گاهی مقایسه‌هایی میان کردها در هر دو کشور انجام داده است. نکته دیگر درباره سفرنامه ریچ این است که نگاه کلی ریچ به کردها و کردستان نگاه مثبتی است، به‌ویژه در پایان سفرش آن‌چنان با اندوه خداحافظی می‌کند که اشک در چشمان آدم می‌نشانند!